

βάλλουν πρωταρχικά στις γυναίκες, δηλ. την υποχρέωση να φροντίσουν για την ταφή των νεκρών.)

Τελειώνοντας ο **πρόλογος**, όταν πια η **Αντιγόνη** υποχωρεί για να εκτελέσει το καθήκον της, σίγουρα τους θεατές τους έχει κυριεύσει **ανησυχία**, **αγωνία** και **φόβος** για την τύχη της ηρωίδας, **χωρίς** όμως να **αγανακτούν** για τη μη συμμετοχή της **Ισμήνης** στα σχέδια της αδελφής της, αλλά **συμμερίζονται** σε κάποιο βαθμό τις **λογικές** της **σκέψης**. Μπορεί η **Ισμήνη** να μην κέρδισε το θαυμασμό των ακροατών, όμως με τον ήπιο, άβουλο, άτολμο χαρακτήρα της **κέρδισε** την **συμπάθειά** τους. Εκείνο που είναι βέβαιο, είναι η **διαμαρτυρία** των **θεατών** και η **αγανάκτησή** τους για τη **σκληρότητα** και την **ασέβεια** που παρουσιάζεται να επιδεικνύει ο **αυταρχικός Κρέοντας**.

8. Πώς διαγράφεται το ήθος της Αντιγόνης και της Ισμήνης στον Πρόλογο; Ποια θεατρική σκοπιμότητα υπηρετεί η διαγραφή αυτή των χαρακτήρων;

Απάντηση : α) Η **Αντιγόνη** και η **Ισμήνη** είναι αδελφές με **κοινή μοίρα** (βαραίνει και τις δύο η κατάρρα των **Λαβδακιδών**), **κοινές συμφορές**, **κοινά βάσανα** και είναι αυτά που τις ενώνουν και δυναμώνουν τα **αισθήματα στοργής** ανάμεσά τους. Διακατέχονται ακόμα και οι δυο από το **συναίσθημα** της **αγάπης** προς το νεκρό και άταφο αδελφό τους, **Πολυνείκη**. Η σύγκρουσή τους, όμως, που επέρχεται λόγω της **διαφορετικής στάσης** την οποία κρατούν απέναντι στην ταφή του **Πολυνείκη**, οφείλεται στη **διαφορά** του **ήθους** τους και μέσα απ' αυτή τη σύγκρουση διαγράφονται αποκαλυπτικά οι διαφορετικοί χαρακτήρες τους.

Η Αντιγόνη : Το **πένθος** για το χαμό των αδελφών της και η **βαθιά θλίψη** της είναι γεγονός. Είναι όμως **χαρακτήρας δραστήριος** και **επικοινωνιακός** και δεν τις επιτρέπεται να ζει κλεισμένη στον εαυτό της και παραδομένη στο πόνο της ούτε στην άγνοια για όσα διαδραματίζονται στην πόλη. Εμφανίζεται **ενημερωμένη** έγκαιρα για το διάταγμα του **Κρέοντα** σχετικά με την απαγόρευση της ταφής του **Πολυνείκη** και για τις εξαγγελίες του σχετικά με την ποινή του παραβάτη αυτού του διατάγματος. Παρουσιάζεται από την πρώτη στιγμή **ανήσυχη**, **ταραγμένη** και **αγανακτισμένη** προς τον **Κρέοντα** και **αποφασισμένη** να πράξει αυτό που τις υπαγορεύει η συνειδήσή της, να εκπληρώσει το χρέος της προς το νεκρό άταφο αδελφό της και τους θεϊκούς νόμους, παραβιάζοντας τα διατάγματα της εξουσίας, παρόλο που γνωρίζει ότι το τίμημα είναι η **ίδια η ζωή**. Εμπνέεται από **ηθικές αρχές** που προαπαιτούν **ηρωισμό**, **τόλμη**, **εμμονή** και **αποφασιστικότητα** σε σημείο που να κινδυνεύει να θεωρηθεί **αλαζονική** και αυτό γιατί ανυψώνεται πέρα από τα όρια της γυναικείας φύσης, όπως αυτή προδιαγράφεται την εποχή της. Στα σχέδιά της και στις αποφάσεις της θέλει συνεργό την αδελφή της και, όταν εκείνη αρνείται τη σύμπραξή της, δε διστάζει να την

αντιμετωπίσει **προσβλητικά, απότομα, ψυχρά** και να δείξει μια στάση **σκληρή και εχθρική** απέναντί της.

Η Ισμήνη : Από την πρώτη στιγμή παρουσιάζεται να ζει **κλεισμένη στη θλίψη** της για το χαμό των αδελφών της, **ανακουφισμένη** για τη νίκη των **θηβαίων** προς τους **Αργείους**, αλλά **αγνοεί το κήρυγμα** του **Κρέοντα** σχετικά με τον **Πολυνείκη**, παρόλο που ζει στο ίδιο παλάτι με την **Αντιγόνη**. Αυτό οφείλεται στο **διαφορετικό** της **χαρακτήρα** που την κάνει να ζει στο **γυναικείο κόσμο** της, **αδιάφορη** για τα κοινά και επομένως **απληροφόρητη**.

Η **σύγκρουσή** της με την Αντιγόνη πάνω στο ζήτημα της **ταφής** του **Πολυνείκη** και η **άρνησή** της να συμπράξει στην «**παράτολμη**» απόφαση της αδελφής της αποκαλύπτουν επίσης το χαρακτήρα της. Είναι **δειλή, άτολμη, ανίκανη** να συγκρουστεί με την εξουσία και τον τύραννο, άτομο που **συμβιβάζεται** και δεν μπορεί να υψωθεί πάνω από το μέτρο της γυναικείας φύσης της εποχής της. Αυτό **δε σημαίνει** ότι δεν αγαπά τον αδελφό της και δεν είναι **θεοσεβής** ούτε πως της λείπει η **ηθική συνείδηση**.

Η **διαφορετική στάση** πάνω στο κοινό τους πρόβλημα οφείλεται στο γεγονός ότι η **ηθική συνείδηση** της **Αντιγόνης** είναι **υπερατομική** και την οδηγεί στη **δράση**, στον **ηρωισμό** του **καθήκοντος**, ενώ της **Ισμήνης** είναι **απλή διάθεση** ψυχής που υποτάσσεται στις απειλές του φόβου και την οδηγεί στην **απραγμοσύνη** και στη **λογική** της **αυτοσυντήρησης**. Η **Αντιγόνη** είναι **φύση ενεργητική**, αντίθετα η **Ισμήνη** είναι **φύση παθητική**. Η καθεμιά ζει από διαφορετικό πρίσμα το ίδιο συναίσθημα, την αδελφική αγάπη και το ίδιο χρέος απέναντι στους θεϊκούς νόμους.

β) Ο Σοφοκλής παρουσιάζει στον πρόλογο το **ένα** από τα δύο κεντρικά πρόσωπα της τραγωδίας, **την Αντιγόνη** (το άλλο είναι ο **Κρέοντας**) και παράλληλα με μεγάλη ευστοχία παρουσιάζει και την **Ισμήνη**. Η **Αντιγόνη** είναι **πλασμένη** για **ηρωισμούς**, η **Ισμήνη** κινείται στα μέτρα του κοινού ανθρώπου. Στόχος του **Σοφοκλή** είναι μέσα από την απaráμιλλη τεχνική που τον διακρίνει, με τη χτυπητή **αντίθεση** των δύο αυτών χαρακτήρων να τονίσει περισσότερο και να φωτίσει το **φρόνημα** της ηρώιδας του, της **Αντιγόνης**, και να δείξει την **απόσταση** που τη χωρίζει από τον κοινό άνθρωπο.

Με τη **διαγραφή** των **αντίθετων χαρακτήρων** υπαγορεύεται η διαφορετική στάση πάνω στο ζήτημα της ταφής, και έτσι μας δίνεται στον πρόλογο η «**πεισματική εμμονή**» της **Αντιγόνης** και η σταθερή **απόφαση** να επιτελέσει το σκοπό της, πράγμα που αποτελεί μια από τις βασικές δραματικές αιτίες για την προώθηση και εξέλιξη του έργου. Ακόμα μέσα από τη διαφορετική στάση απορρέει και η **σύγκρουση** ανάμεσα στις δύο αδελφές και κατά προέκταση η **απομόνωση** της **Αντιγόνης** στο βαρύ καθήκον που αναλαμβάνει, και έτσι η τραγωδία αποκτά από την αρχή το έντονο ενδιαφέρον του θεατή και την ανάλογη αγωνία του για την τύχη της **Αντιγόνης**.

9. Να υπογραμμίσετε στα λόγια της Ισμήνης τις λέξεις που αποκαλύπτουν την ψυχική κατάσταση της Αντιγόνης.

Απάντηση: Οι λέξεις που αποκαλύπτουν τον ψυχικό κόσμο της Αντιγόνης είναι οι εξής:

α) *καλχαίνουσα* (στίχ. 20), *θερμήν επί ψυχροῖσιν καρδίαν ἔχεις* (στίχ. 88): Άμεσα της αποδίδονται από την Ισμήνη αυτοί οι χαρακτηρισμοί, η μεν μετοχή χρησιμοποιείται μεταφορικά και δηλώνει την **αναστάτωση** και την **ψυχική ταραχή** της Αντιγόνης, ενώ στο στίχο 88 η Ισμήνη ελέγχει το πάθος και τον ενθουσιασμό που έχει η αδελφή της για πράγματα ψυχρά και φοβερά, όπως είναι ο **θάνατος με λιθοβολισμό**.

β) *ἦ ταλαῖφρον* (στίχ. 39), *ῶ σχετλία* (στίχ. 47), *οἴμοι ταλαίνης* (στίχ. 82) : Η Ισμήνη αναγκάζεται να χαρακτηρίσει με τα επίθετα αυτά την Αντιγόνη, γιατί διαισθάνεται ότι η αδελφή της είναι **παράτολμη**, επειδή οδηγείται σε **πράξεις τολμηρές** με τρομερές συνέπειες για την ίδια, πράγμα που δείχνει ότι βρίσκεται σε τρομερά δύσκολη θέση.

γ) *κινδύνευμα, ποῖ γνώμης εἶ* (στίχ. 42) : Χρησιμοποιεί η Ισμήνη τη λέξη «κινδύνευμα» και όχι «έργο», γιατί διαισθάνεται ότι η αδελφή της αψηφά τη διαταγή του Κρέοντα, είναι **οργισμένη** εναντίον του και συλλαμβάνει επικίνδυνα έργα με το μυαλό της να τρέχει μακριά, εκεί όπου την οδηγούν οι επιλογές της.

δ) *φρόνησον* (στίχ. 49) : η **δειλή** και **τρομαγμένη** Ισμήνη, βλέπει ότι η απόφαση της Αντιγόνης ξεφεύγει από τα όρια της **λογικής**, όπως τα εννοεί η ίδια, και προσπαθεί να την συνετίσει.

ε) *άνους ἔρχη -- φίλη* (στίχ. 99) : Στο τέλος του προλόγου η Ισμήνη χαρακτηρίζει την αδελφή της **απερίσκεπτη** και **άμυαλη** για την απόφαση που έχει πάρει. Πιστεύει ότι ο **παραλογισμός** της την οδηγεί σε μια τέτοια αποκοτιά, ομολογεί όμως ότι η πράξη της θα την κάνει προσφιλή στο νεκρό αδελφό τους, πράγμα που είναι **βασικός στόχος της Αντιγόνης**.

Σημείωση: Θα πρέπει να προσθέσουμε ότι οι **δύο πρώτες φράσεις** είναι αυτές που αποδίδουν πραγματικά την ψυχική κατάσταση της Αντιγόνης. Είναι η **αναστάτωση** και η **ταραχή** της εξαιτίας του διατάγματος του Κρέοντα και το **πάθος** και ο **ενθουσιασμός** για την τέλεση του καθήκοντος, έστω και αν αυτό οδηγεί στην προσωπική της αυτοθυσία.

Όλες οι άλλες φράσεις που τις αποδίδουν **παραλογισμό**, που την προτρέπουν σε συνετισμό, είναι ιδωμένες κάτω από το πρίσμα της **διαφορετικής εκτίμησης** και **στάσης** της Ισμήνης. Από τη στιγμή που η Αντιγόνη έχει επιλέξει τις ηθι-

κές αρχές που εκείνη θέλει να υπηρετήσει, σίγουρα πιστεύει ότι η απόφασή της είναι η σωστή και νιώθει και ψυχικά ισορροπημένη και καλά με τη συνείδησή της.

10. Θεατρική οικονομία - Προοικονομία ή τεχνική οικονομία - Σκηνική οικονομία : Ποια είναι η σημασία των όρων αυτών στην αρχαία τραγωδία;

Απάντηση: Η «**θεατρική οικονομία**» (της οποίας συνηθέστερες μορφές της είναι: *Η προοικονομία ή τεχνική οικονομία και η σκηνική οικονομία*) είναι ένα από τα ειδικότερα στοιχεία της «**Γενικής μορφής ή Σύνθεσης**» ενός έργου Τέχνης.

→ { Τα άλλα είναι : η **πλοκή** (= δέση και λύση του μύθου), η **αρχιτεκτονική ή τεχνική διάρθρωση** (= το σχέδιο και η πορεία του έργου, η δομή, η οργανική σύνδεση, η διάταξη, η ενότητα, κλπ.) και η **κλιμάκωση** (= το ποιητικό έργο σιγά-σιγά μορφοποιείται και πλάθεται μπροστά στα μάτια των αναγνωστών-ακροατών - θεατών)}.←

- Με τον όρο «**θεατρική οικονομία**» εννοούμε έναν τεχνικό τρόπο που δείχνει την ορθή και σκόπιμη διάταξη των μερών του έργου, των μερικότερων ή γενικότερων στοιχείων περιεχομένου και σπανιότερα της μορφής. Η **οικονομία** είναι απαραίτητο στοιχείο της ενότητας. Δεν υπάρχει οικονομία σε ένα έργο ή είναι κακή, όταν μέρη του μπορεί να αφαιρεθούν ή να τροποποιηθούν ή και να μετατεθούν σε άλλα σημεία ή και να προστεθούν νέα. Συνηθέστερη μορφή θεατρικής οικονομίας είναι η «**τεχνική οικονομία**», που τη συναντούμε στον **Όμηρο** ή η «**προοικονομία**» που τη συναντούμε στην αρχαία τραγωδία. Μια άλλη μορφή θεατρικής οικονομίας είναι και η «**σκηνική οικονομία**».

- Με τον όρο «**προοικονομία**» στην τραγωδία εννοούμε την **έντεχνη προετοιμασία** των θεατών για ό,τι πρόκειται να ακολουθήσει. Οι θεατές δηλαδή περιμένουν πράγματα που θα γίνουν αργότερα. Μια τέτοια περίπτωση είναι και η «**προοικονομία σκηνών**». «**Προοικονομία σκηνών**» είναι η συστηματική προετοιμασία σκηνών που πρόκειται να ακολουθήσουν, έτσι ώστε τίποτε να μην είναι άσχετο και ασύνδετο οργανικά. (π.χ. Βλ. «**Οιδίπους τύραννος**» του Σοφοκλή, στίχ. 124-125 : «σύν άργύρω έπράσσειτ' ένθέδε»: Εδώ προοικονομείται μια από τις κορυφαίες σκηνές του έργου, που θα είναι η σύγκρουση του Οιδίποδα με τον Κρέοντα. Αυτό το άριστο «κάποιος από εδώ έδωσε χρήματα για να γίνει το έγκλημα, θα αποδοθεί στο πρόσωπο του Κρέοντα»). Η **προοικονομία** των σκηνών στην αρχαία ελληνική τραγωδία είναι παλιά τεχνική. Παρατηρείται και στους τρεις μεγάλους τραγικούς ποιητές. Πρόκειται για μια τεχνική που κληρονομήθηκε από τον **Όμηρο**.

Ειδικότερα :

- **α)** Οικονομούνται τα πρόσωπα, τα περιστατικά και τα επεισόδια, για να γίνει άρτια και ενδιαφέρουσα η πλοκή γύρω από ένα κέντρο.
- **β)** Παρεμβάλλονται σκόπιμα λόγοι, σκηνές, επεισόδια, πρόσωπα.
- **γ)** Σκόπιμα λέγεται ή αποσιωπάται κάτι.
- **δ)** Δίνεται σκόπιμη επιβράδυνση της λύσης.
- **ε)** Προοικονομείται και προετοιμάζεται κάτι μεθοδικά. (βλ. νύξεις, προρρήσεις, προφητείες, προοιωνισμοί, κλπ.)

Συνηθέστερη μορφή «προοικονομίας» (προετοιμασίας) είναι η «προδήλωση» (άλλες μορφές είναι : προαναφήνηση, προανακεφαλαίωση, πρόβλεψη, κλπ.). Έτσι έχουμε προδήλωση της άποψης ενός προσώπου, προδήλωση του προσώπου που θα εισέλθει, προδήλωση εκείνου που θα γίνει σε λίγο ή που θα ακολουθήσει αργότερα, προδήλωση του αποτελέσματος. Γενικά ο ποιητής με την «προοικονομία» προετοιμάζει τον ακροατή-θεατή εκτενέστερα για πράγματα που θα παίξουν ένα δύσκολο και αποφασιστικό ρόλο μέσα στο έργο. Αν και γίνεται αυτή η προετοιμασία, όμως το στοιχείο της έκπληξης δε χάνεται, αλλά αναδύεται, προκύπτει μέσα από την αναμονή των θεατών να συμβεί κάτι, τη διάψευση των προσδοκιών αυτών σε μια δεδομένη στιγμή του δράματος και την πραγμάτωσή τους με έναν εντελώς μη αναμενόμενο τρόπο, που ικανοποιεί ή ξεπερνά τη φαντασία τους.

Την παραπάνω τεχνική, δηλ. την προοικονομία σκηνών, τη χειρίστηκε με τον πιο θαυμάσιο τρόπο και ο Σοφοκλής. Στενά συνδεδεμένη με την τεχνική αυτή είναι και η δικαιολόγηση της παρουσίας και της εμφάνισης των προσώπων. Δε γίνεται τίποτε χωρίς επαρκή εξήγηση. Έτσι και στην «Αντιγόνη» ο ποιητής παρουσιάζει τα πρόσωπα με επαρκή εξήγηση.

Συγκεκριμένα :

- **α)** η Αντιγόνη παρουσιάζεται εξαιτίας του κηρύγματος του Κρέοντα,
- **β)** η Ισμήνη εμφανίζεται μετά από πρόσκληση της Αντιγόνης,
- **γ)** η παρουσία του Κρέοντα προετοιμάζεται από την Αντιγόνη και
- **δ)** ο χορός παρουσιάζεται επάνω στη σκηνή μετά από την πρόσκληση του Κρέοντα (βλ. Αντιγόνη, στίχ. 159 - 161). Σε άλλες περιπτώσεις ο χορός εμφανίζεται αυτόκλητος.

- Μια άλλη μορφή θεατρικής οικονομίας είναι η «σκηνική οικονομία». Σύμφωνα μ' αυτή όλα τα πρόσωπα του έργου (η-

θοποιοί - χορός) μπαίνουν , βγαίνουν και γενικότερα κινούνται πάνω στη σκηνή **«κατά το εϊκός και το αναγκαίον»**, όπως λέει ο Αριστοτέλης στην **«Ποιητική»** του, δηλ. έτσι ώστε κάθε κίνησή τους (είσοδος, έξοδος, οργή, λύπη, χαρά κλπ.) να είναι λογικά και ψυχολογικά δικαιολογημένα, πιθανοφανής και αναγκαίο επακολούθημα των όσων προηγήθηκαν.

11. Ποια στοιχεία «προοικονομίας» θα μπορούσε κανείς να επισημάνει στον Πρόλογο της «Αντιγόνης»;

Απάντηση :

- **α)** Στους στίχους **33-34**: Η **Αντιγόνη** τονίζει πιο μπροστά ότι η **απαγόρευση** της **ταφής** κυκλοφορεί σαν φήμη και στους στίχους αυτούς **προοικονομείται** η **είσοδος** του **Κρέοντα** στη σκηνή, για να διακηρύξει ο ίδιος την απόφασή του σχετικά με το νεκρό **Πολυνείκη**, καθώς και την **τιμωρία** που θα επιβληθεί σ' όποιον τολμήσει να αψηφήσει τη θέλησή του.

- **β)** Στο στίχο **36**: Στο στίχο αυτό αναφέρεται η **ποινή** του **δράστη** **«φόνον δημόλευτον έν πόλει»**. Εδώ έχουμε μια **προοικονομία** που δεν επαληθεύεται στο ακέραιο, γιατί η **Αντιγόνη** που παραβαίνει τη διαταγή τιμωρείται μεν από τον **Κρέοντα**, αλλά η **τιμωρία** που πρόκειται να της επιβληθεί **δεν** είναι **θάνατος** με **δημόσιο λιθοβολισμό**.

- **γ)** Στους στίχους **45-46**, **71-72**, **80-81** και **91**: Οι στίχοι αυτοί διαβεβαιώνουν τους θεατές ότι η **Αντιγόνη** σταθερά και αμετάκλητα θα πραγματοποιήσει το σχέδιο της ταφής του **Πολυνείκη** και **προοικονομούν** τη **δραματική** σύγκρουση ανάμεσα στην **Αντιγόνη** και τον **Κρέοντα**. Η αναμενόμενη αυτή σύγκρουση, βασική αιτία της πλοκής του έργου, εξάπτει τη φαντασία και την αγωνία των θεατών.

- **δ)** Στους στίχους **69-70** : Εδώ η **Αντιγόνη** αρνείται τη **σύμπραξη** της **Ισμήνης** μετά τη **σύγκρουσή** τους, **προοικονομούν** τη **δεύτερη** και πιο **συνταρακτική** σύγκρουση ανάμεσα στις **αδελφές**, όπου η **Αντιγόνη** απορρίπτει με σκληρότητα και ειρωνεία τη συγκινητική προθυμία της **Ισμήνης** να θεωρηθεί και αυτή συνένοχη και συνυπεύθυνη στο έργο της ταφής του **Πολυνείκη**.

- **ε)** Στους στίχους **86-87** : Εδώ η **Αντιγόνη** προτρέπει την αδελφή της να διαλαλήσει σ' όλους τα σχέδιά της. **Προοικονομείται** η **σκηνή** όπου η **Αντιγόνη** απαθής και αγέρωχη αφήνεται στα χέρια των φυλάκων και ομολογεί ύστερα με θαυμαστό θάρρος την πράξη της.

- **στ)** Στους στίχους **67** (*τοῖς ἐν τέλει βεβῶσι πείσομαι*), **79** (*βία πολιτῶν δρ[αν ἔφυν ἀμήχανος*) και σε άλλους στίχους όπου η **Ισμήνη** αρνείται να **συνεργαστεί** με την **Αντιγόνη** στα σχέδιά της για την ταφή του **Πολυνείκη** και έτσι δίνεται η **πρώτη εγκατάλειψη** - **μοναξιά** της **Αντιγόνης** και **προοικονομείται** η επερχόμενη **απομόνωσή** της από όλους.